

Pleskalová, Jana

Význam CDB pro hlubší poznání staré češtiny

Studia historica Brunensia. 2015, vol. 62, iss. 1, pp. [25]-32

ISSN 1803-7429 (print); ISSN 2336-4513 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/134661>

Access Date: 10. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JANA PLESKALOVÁ

VÝZNAM CDB¹ PRO HLUBŠÍ POZNÁNÍ STARÉ ČEŠTINY²

Abstrakt:

Der CDB enthält zahlreiche tschechische lexikalische Elemente („bohemica“), die sich in lateinisch geschriebenen Dokumenten befinden, und ist deshalb eine wichtige Quelle für die Erforschung des ältesten Entwicklungsstadiums des Tschechischen (11.–13. Jh.). Diese Elemente sind vor allem Anthroponyme (Mojmir) und Toponyme (Bohunicí ‚ein von Bohuňs Leuten/Untertanen besiedeltes Dorf‘), viel weniger schon Appellativa (jalovica ‚die Färse‘). Sie alle sind ein wichtiges Zeugnis von graphischen, phonologischen, morphologischen und lexikalischen Aspekten des Tschechischen jener Epoche und zeigen die offiziellen Benennungsarten von Menschen und Ortschaften.

Key words:

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae (CDB), Czech lexical elements, anthroponyms, toponyms, appellative nouns, 11th–13th centuries, Czech

Čeština – stejně jako ostatní slovanské jazyky – se vyvinula z praslovanštiny. Její počátky spadají do konce 10. stol. n. l. a od té doby můžeme sledovat vývoj češtiny i její grafiky. Zpočátku velmi omezeně, neboť z období

¹ *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* (= CDB) I. Ed. G. Friedrich. Pragae 1907; II. Ed. G. Friedrich. Pragae 1912; III, 1. Ed. G. Friedrich. Pragae 1942; III, 2. Edd. G. Friedrich – Z. Kristen. Pragae 1962; IV, 1. Edd. J. Šebánek – S. Dušková; Pragae 1965; IV, 2. Edd. J. Šebánek – S. Dušková. Pragae 1965; V, 1. Edd. J. Šebánek – S. Dušková. Pragae 1974; V, 2. Edd. J. Šebánek – S. Dušková. Pragae 1982; V, 3. Edd. J. Šebánek – S. Dušková. Pragae 1982; V, 4. Edd. S. Dušková – V. Vašků. Pragae 1993; VI. Edd. Z. Sviták – H. Krmíčková – J. Krejčíková; cooperante J. Nechutová. Pragae 2006.

² Příspěvek vznikl v rámci projektu „Nový encyklopedický slovník češtiny online“ – GAP 406/11/0294.

od konce 10. do poloviny 12. stol. je doložen jen nepatrný počet písemných památek, proto bývá čeština té doby označována jako pračeština. Teprve od druhé poloviny 12. století se množí důkazy o existenci češtiny, nejprve nesouvislé písemné památky označované jako bohemika (jednotlivá česká slova, zejména vlastní jména, zapsaná v cizojazyčných textech, která písař nechtěl nebo nedovedl přeložit), glosy (překlady jednotlivých slov nebo později i rozsáhlejších úryvků cizojazyčného textu) a přípisky (samostatné záznamy v češtině nevázící se na cizojazyčný text), od konce 13. století k nim přistupují první souvislé české texty. Za nejstarší historicky doložené souvislé písemné památky jsou považovány dvě básnické skladby *Píseň ostrovská* a *Kunhutina modlitba*.³

V období 10.–13. století plnila v českých zemích funkci kulturního jazyka latina, takže výše uvedené nesouvislé písemné památky představují jedinečné svědectví o tehdejší češtině a její grafice.⁴ Ačkoliv tyto starobylé doklady vzbuzovaly zájem historiků a lingvistů již od národního obrození, nespolehlivé edice, v nichž byly představovány, tento vzácný jazykový materiál nadlouho zpochybnily a tím i znehodnotily. Byla to především vlastní jména, antroponyma, toponyma, která vycházela v různé zkomolených podobách a tak mnohdy zkreslovala tehdejší představy o češtině. Toho si byli vědomi mnozí badatelé; např. vynikající bohemista Jan Gebauer starobylým propriím příliš nedůvěřoval. Ve své proslulé *Historické mluvnici jazyka českého*⁵ zacházel s nejstaršími doklady vlastních jmen velmi obezřetně a ve větší míře je do svých výkladů nezahrnoval. Vztah lingvistů k těmto vzácným písemným památkám se začíná měnit až po r. 1907, kdy vyšel první svazek moderní spolehlivé edice *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae (CDB)*, jež se stává nejen základní pramennou základnou pro české dějiny středověku, ale i cenným zdrojem poznání o nejstarší češtině, a to především prostřednictvím svých početných bohemik. Prvenství patří Františku Bergmannovi, který ve třech studiích⁶ sledoval vybrané hláskové změny

³ Např. V i n t r, Josef: *Styl dvou vrcholných děl nejstarší české duchovní lyriky – Ostrovské písně a Kunhutiny modlitby*. Česká literatura 39, 1991, s. 313–328. T ý ž : *Ostrovské rukopisy*. Olomouc 2014.

⁴ Podrobněji *Encyklopedický slovník češtiny*. Vyd. P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová. Praha 2002, s. 91–94.

⁵ G e b a u e r, Jan: *Historická mluvnice jazyka českého I*. Hláskosloví. Praha 1894; *III/1*. Tvarosloví – skloňování. Praha 1896; *III/2*. Tvarosloví – časování. Praha, 1898; *IV*. Skladba (vyd. F. Trávníček). Praha 1929.

⁶ B e r g m a n n, František: *K chronologii některých staročeských zjevů mluvnických*. Z bohemik Friedrichova CB I, II. Listy filologické 48, 1921, s. 223–239. T ý ž : *Praslovanské -e- v slabice -ev- jmen místních v češtině*. Listy filologické 50, 1923, s. 108–119. T ý ž : *O označené délce a pravopisných způsobech v českých jménech Friedrichova Codexu diplom. Boh.* Listy filologické 51, 1924, s. 110–125.

a grafické jevy právě na bohemikálním materiálu, a to zejména na propriích doložených v *CDB* I (1907) a II (1912).⁷ I když mají jeho publikace dnes už cenu spíše historickou, představují významnou změnu v přístupu k nejstarším historicky doloženým vlastním jménům. Dodejme však, že dlouho neměl následovníky.

Dnes už nepochybujeme o tom, že bohemika 10.–13. století mají pro poznání soudobé češtiny velký význam. Jako nejstarší historicky doložená česká slova jsou cenným svědectvím o tehdejší grafice, hláskosloví, morfologii včetně tvoření slov, slovní zásobě a v neposlední řadě též o pojmenovacích zvyklostech a způsobu pojmenování osob na veřejnosti. Mnohá bohemika jsou sice uváděna ve všech dosavadních historických gramatikách a jiných diachronně zaměřených pracích (např. první doklady na změnu $g > h$ nebo $ř > ř$), ale tyto publikace často přejímaly prověřený bohemikální materiál z uznávané Gebauerovy *Historické mluvnice jazyka českého*.⁸ Jako celek zůstala bohemika dlouho stranou jazykovědného bádání, protože jejich nejednoznačná grafika ztěžuje jejich rekonstrukci. Teprve po vydání důkladných popisů staré češtiny včetně historické slovo tvorby⁹ a po hlubším poznání staročeských antroponym a toponym¹⁰ bylo možné – s oporou o citovaná díla – tyto vzácné písemné památky systematicky sledovat. Antroponymickým bohemikům je věnována monografie Jany Pleskalové *Tvoření nejstarších českých osobních jmen* (Brno 1998), toponymickým bohemikům monografie Michaely Čornejové *Tvoření nejstarších českých místních jmen* (Brno 2009).

CDB I–VI dokládá více než 5000 různých vlastních jmen a několik desítek apelativ domácího, tj. praslovanského původu. Většinou jde o slova nepřeložitelná (především toponyma – *Hunčice* a antroponyma – *Mysloch*) nebo záměrně nepřekládaná (termíny – *grnečné*, celní poplatek z hrnců),¹¹

⁷ Viz poznámku 1.

⁸ Viz poznámku 5.

⁹ Např. K o m á r e k , Miroslav: *Historická mluvnice česká I. Hláskosloví*. Praha 1958. L a m p r e c h t , Arnošt – Š l o s a r , Dušan – B a u e r , Jaroslav: *Historická mluvnice češtiny*. Praha 1986.

¹⁰ S v o b o d a , Jan: *Staročeská osobní jména a naše příjmení*. Praha 1964. P r o f o u s , Antonín: *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny I*. Praha 1947; *II*. Praha 1949; *III*. Praha 1951; *IV*. (s Janem Svobodou), Praha 1957; *V. Dodatky k dílu A. Profouse* (Šmilauer, V. – Svoboda, J.). Praha 1960. H o s á k , Ladislav – Š r á m e k , Rudolf: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku I*. Praha 1970; *II*. Praha 1980.

¹¹ G e b a u e r , Jan: *Slovník staročeský I*. Praha 1970², s. 499.

případně slouží jako zpřesnění latinského překladu (*porcarius, qui sclauice dicitur svinař*).¹²

2.1 Grafika

České nesouvislé písemné památky podávají jedinečné svědectví o tehdejší grafice, v lingvistice ne příliš vhodně označované jako primitivní nebo jednoduchý pravopis (termín pravopis totiž předpokládá existenci pravopisného systému, zatímco v primitivním pravopisu žádný systém není). Hlavním principem primitivního pravopisu bylo zapsat českou hlásku takovým písmenem latinské abecedy, které považovali za nejbližší.¹³ Typickým rysem nejstarší grafiky je její vysoká víceznačnost, která vznikla v důsledku disproporce mezi menším počtem latinských grafémů a větším počtem českých fonémů: např. litera *c* označovala *c*, *č* i *k* – *Miculcici* (*Mikulčici*), tj. dnešní obec Nikolčice nebo Mikulčice.¹⁴ Srovnání zápisů propriálních bohemik s ostatními písemnými památkami té doby ukázalo, že primitivní pravopis existoval ve dvou podobách: 2.1.1 První typ se uplatňoval u písemností nepropriálních; byl sice nejednoznačný, ale většinou dost stereotypní. Repertoár liter a spřežek, užívaný při zápisu jednotlivých hlásek, je poměrně chudý (např. české *č* je nejčastěji zapisováno jako *c* nebo *ch* (*csasnici*,¹⁵ *uchinuieš*,¹⁶ tj. *čášníci*, *učíňuješ*), protože apelativa či úryvky českých vět a souvětí si bylo možné domýšlet z kontextu a psali je písaři znalí češtiny. 2.1.2 Druhý typ je charakteristický pro propriální bohemika; pro zachycení jednotlivých hlásek disponuje širokou škálou liter a spřežek (už od 11. stol.), nabízí např. 15 možností pro zápis *č* (antroponyma *Částa*, *Častovoj*, *Častelov* zapisovaná jako *Casta*, *Csasztovoy*, *Scastelov*...).¹⁷ Tato pestrost záznamů je důsledkem snahy o jednoznačnější zápis vlastních jmen, protože v opačném případě by jména nebyla schopna identifikovat jednotlivce nebo jednotlivinu, např. zápis *Cas* lze číst jako *Čaš*, *Kaz'*, *Kaš*, *Čas* atd.¹⁸

¹² *CDB I*, s. 382, č. 387.

¹³ Podrobněji o grafice glos *V i n t r*, Josef: *Glosa ke grafice Jagičových a Paterových glos*. In: *Dějiny českého pravopisu* (do r. 1902). Vyd. M. Čornejová – L. Rychnovská – J. Zemanová. Brno 2010, s. 43–52.

¹⁴ *CDB I*, s. 122, č. 115.

¹⁵ *CDB I*, s. 383, č. 387.

¹⁶ *H a v r á n e k*, Bohuslav: *Vývoj českého spisovného jazyka*. Praha 1980, s. 28.

¹⁷ *P l e s k a l o v á*, J.: *Tvoření*, s. 129.

¹⁸ *P l e s k a l o v á*, J.: *Tvoření*, s. 13. Podrobněji *P l e s k a l o v á*, Jana: *K počátkům českého pravopisu*. *Listy filologické* 122, 1999, s. 167–175. *T á ž*: *Vý-*

2.2 Hláskosloví

Předností listinného bohemikálního materiálu je jeho datace a lokalizace, jež umožňují datovat hláskové změny v něm doložené a sledovat jejich průběh. K nejvýznamnějším patří:¹⁹

2.2.1 změna *g > h*, poprvé doložená v r. 1169 (na antroponech *Bohuslaus*, *Bohuš* atd.)²⁰ a ukončená na konci 13. století;

2.2.2 asibilace měkkého *r > ř*, poprvé doložená v r. 1237 (na toponymech *Lukohorjany*, *Orječov*)²¹ a ukončená na počátku 14. století;

2.2.3 průběh přehlásky *'a > ě* (např. 1131 *Dobrátín > 1174/78 Dobřetín*,²² 1146/1148 *Záviša > 1175 Záviš*);²³

2.2.4 provádění přehlásky *'o > ě*, zejména v toponymech na *-'ovici* (falzum z 13. stol. k 1115 *Beneševici*, dnes Benešov);²⁴

2.2.5 vývoj slabikovorných vokálů *l* a *r*; bohemika poskytují řadu starobylých dokladů o jejich výslovnosti s průvodními vokály, jež byly nejasné kvality (*i*, *y*, *u*, *e*) a nepevného postavení (před nebo za slabikotvornou likvidou): původní toponymum *Pl'žeň* v podobách *Plizeň*, *Pilzeň*, *Pełzeň*,²⁵ původní *Chłmec* ve variantách *Chulmec*,²⁶ *Chłumec*, antroponyma *Grdoň*, později *Hřdoň* v podobě *Gherdoň*, *Hřděta* v podobě *Hirděta* apod.;²⁷

2.2.6 výsledky tzv. stč. stahování: *Búňovici* (1160) < **Bohuňovici*, *Búslaus* < *Bouslaus* < *Bohuslaus*.²⁸

---

voj pravopisu ve staré češtině z pohledu dějin jazykové země bohemistiky. In: Dějiny českého pravopisu (do r. 1902), s. 17–29. Č o r n e j o v á , Michaela: *Ke grafice bohemik X.–XII. století*. Sb. prací filozofické fakulty brněnské univerzity A 53, 2005 – *Lingustica Brunensia*, s. 137–145. T á ž : *Specifika grafiky nejstarších českých toponymických bohemik*. In: Dějiny českého pravopisu (do r. 1902), s. 53–74.

¹⁹ Podrobněji viz poznámku 18.

²⁰ *CDB I*, s. 218, č. 246.

²¹ *CDB III, 1*, s. 193, č. 158 (*de Lvcohorsan*); s. 207, č. 165 (*de Orsechove*).

²² *CDB I*, s. 119, č. 115; s. 255, č. 289.

²³ *CDB I*, s. 161, č. 156; s. 244, č. 278.

²⁴ *CDB I*, s. 395, č. 390 (*Benessewic*).

²⁵ *CDB I, Index nominum*, s. 516 (*Plzen*, lokat. *Pilzni*, in *Plizeni*, *Pelzenne*, pův. *Starý Plzenec*).

²⁶ *CDB I, Index nominum*, s. 491 (*Hłmecs*, *Hulmez*, *Hłumec*).

²⁷ *CDB I, Index nominum*, s. 485 (*Gherdoin*), s. 491 (*Hirdeta*).

²⁸ *CDB I*, s. 196, č. 208 (*Bunouici*), V, 2, *Index nominum*, s. 111 (*Bvzlaus*, *Bouzlaus*).

2.3 Morfologie

Vzhledem k tomu, že bohemika jsou substantiva nebo adjektiva, je jejich výpovědní hodnota omezena na deklinaci substantiv a adjektiv.²⁹ Cenné jsou doklady českých koncovek:

2.3.1 dativ singuláru mužských *jo*-kmenů s původní *u*-kmenovou koncovkou *-ovi*: *Jarošovi*; ojedinělé české tvary mužských *a*-kmenů skloňovaných podle vzoru žena (dnes je pro ně vyhrazen vzor předseda): dativ singuláru *Klimete*, *Milote*, tj. *Kliměť*, *Milotě* (jako *ženě*, dnes *-ovi*);³⁰

2.3.2 doklady archaického bezpředložkového lokálu plurálu (*Boleradicích*, v *Boleradicích*)³¹ včetně vzácných dokladů starého konsonantického lokálu plurálu na *-as*: *Lužas*, v *Lužanech*, *Sazas*, v *Sazanech* (dnes místní jména *Lužany*, *Sazany*).³²

2.4 Tvoření slov

Propriální bohemika – jako nejstarší historicky doložená česká slova – obsahují poměrně ucelené informace o tvoření tehdejších antroponym a toponym. Ta z propriálních bohemik, která byla utvořena podle apelativních či adjektivních vzorů (toponymum *Bojišče* < *bojišče*, *Malý* < *malý člověk*, podle apelativ se sufixem *-oň*, např. *Grdoň* < *grdý*, *hrdý* jako *chytroň* < *chytrý* stč. druh ptáka), podávají zároveň spolehlivé (byť nepřímé) svědectví o existenci těchto apelativ, adjektiv a jejich slovotvorných typů ve 12.–13. stol., přestože byly ve své původní, tj. nepropriální podobě doloženy většinou až od 14. stol. Bohemika dosvědčují existenci následujících slovotvorných typů:³³

2.4.1 v rámci jmen nositelů vlastnosti jsou to např. typy se sufixy *-ák* (*Dobrák*, srov. *dobrák*), *-áč* (*Bradáč*, srov. *bradáč*), *-ec* (*Křiv'ec*, srov. pozdější stč. *holec*), podobně *-(áč)ek* (*Stárek* – *stárek*, *Miláček*), *-oň* (*Grdoň* – pozdější stč. *chytrůň*);

2.4.2 v rámci názvů vlastnosti (abstrakta se přenášejí na konkréta) především typ s formantem *-ota* (antroponymum *Dobrota* < *dobrota*);

²⁹ Podrobněji Č o r n e j o v á , M.: *Tvoření*, s. 31–34.

³⁰ *CDB II*, s. 30, č. 303.

³¹ *CDB I*, s. 122, č. 115 (*Boleradicih*).

³² *CDB I*, s. 360, č. 382 (*Lusas*); s. 121, č. 115 (*Zazas*).

³³ Podrobněji P l e s k a l o v á , J.: *Tvoření*, a Č o r n e j o v á , M.: *Tvoření*. Ilustrativní příklady jsou přejaty z citovaných publikací, viz též jejich rejstříky.

2.4.3 v rámci jmen činitelských a dějových se uplatňují typy s formanty *-č* (*Rváč*), *-ar'* (*Kuchař* – stč. *kuchař*), *-a* (antroponymum *Obida* – stč. *obida*, *potupa*, *urážka*³⁴, *Potěcha*);

2.4.4 v rámci jmen konatelských jde především o typ s formantem *-ář/-ař* uchovaný v toponymech (*Vinaře*, *Kravaře*, ves *vinařů*, *kravařů*, tj. lidí pěstujících nebo pasoucích krávy³⁵) a v bohemiku *svinař*, tj. *svinař*; *-(ov)ník* (*Zlatníky*, ves *zlatníků*³⁶, *Bobrovníci*, *Bobrovníky*, ves lidí lovcích bobry³⁷);

2.4.5 v rámci názvů míst se uplatňují zvláště typy se sufixy *-išče* (*Kališče*), *-ina* (*Bučina*);

2.4.6 v rámci deminutiv to byly jak starobylé typy se sufixy *-eč*, *-ca*, *-ce*, tak dodnes produktivní se sufixy *-ek*, *-ka* (toponyma *Lazeč*, *Skalicě*, *Močidlice*, srov. *močidlo*; *Mostek*, *Horka*);

2.4.7 v rámci vztahových nespécifikovaných adjektiv jsou využívány především sufixy *-ová* (*Buková*, *Bobrová*), *-ná* (*Jablečná*), *-no* (*Lipno*, tj. neutrum singuláru adjektiva jmenné deklinace).

2.4.7.1 specifický typ představují názvy poplatků se sufixem *-né* (*grněčné*, *celní poplatek z hrnců*³⁴,³⁴ užívaný dodnes, srov. novočeské *vstupné*, totalitní *všimné*, *úplatek*³⁵, dnešní *držhubné*, *úplatek za mlčení*³⁶, *pastelkovné*).

2.5 Slovní zásoba

2.5.1 V některých propriálních bohemikách zůstala uchována starobylá apelativa a adjektiva praslovanského původu, která byla v češtině přímo doložena později (toponyma *Lúky*, *Hory*, *Koryta*, *Pláně*, *Rataji* – *rataj*, *oráč*³⁷, *rolník*³⁸, *Buková*, *Bobrová*),³⁵ nebo se do staré češtiny v podobě apelativa vůbec nedostala (**plasa*, *pruh pole*³⁶ v toponymu *Plasy*)³⁶.

2.5.2 Apelativní bohemika tvoří různorodou skupinu českých slov, která písař z různých důvodů nepřekládal, jako např. termíny (*nárok*, *žaloba*³⁷),³⁷ názvy osob podle jejich povolání (*kožělug*, *čášník*, *masník*, *collector porcorum*³⁸), nebo jimi překlad doplňoval: *stagnum quod sclauice dicitur tona* (*tóna*, tj. *tůně*); *homines qui vulgo straz* (*stráž*) *appellantur*.³⁸

Není pochyb, že *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* je pro bohemisty velmi důležitý. Jeho spolehlivost je zárukou, že mohou na bohemikách v něm obsažených bez obav založit svá bádání o počátcích češtiny.

³⁴ G e b a u e r, J.: *Slovník staročeský I*, s. 499.

³⁵ Č o r n e j o v á, M.: *Tvoření*, s. 49, 72.

³⁶ Tamtéž, s. 49.

³⁷ G e b a u e r, J.: *Slovník staročeský II*, s. 493.

³⁸ CDB I, *Glossarium*, s. 563–564.

Na oplátku zase bohemistika, zejména historická gramatika češtiny, může být užitečná i editorům, a to zejména při čtení zápisů vlastních jmen a odhalování jejich pravé podoby. Jako příklad může posloužit doklad *Nausa*,³⁹ který G. Friedrich četl jako *Náuša*. Friedrichovo čtení nemůže být správné, protože slovtvorná struktura jména *Náuša* neodpovídá žádnému typu českých antroponym (takto se v češtině antroponyma netvořila a dodnes netvoří). První část jména připomíná předponu *Ná-*, druhá sufix *-uša*, ale antroponymický základ chybí. Ve skutečnosti jde o jméno *Navša*, utvořené prefixací (< *Na* + *vša*), což potvrzují později doložená staročeská jména *Nevša* a *Vša*.⁴⁰ Hlásková byla do 14. stol. bilabiální, vyslovovala se tedy obouřetně jako [u] a na základě této skutečnosti se jméno *Navša* mohlo vyslovovat [Nauša]. Později se tato vyslovovaná podoba jména *Navša*, tj. [Nauša], osamostatnila a na pozadí jmen se stejným prefixem (*Navoj/Návoj*, *Nakvasa*, *Náhod*, *Náčat*)⁴¹ a sufixem *-uša* (*Aluša*, *Kunuša*)⁴² se změnila v *Náuša*. V této podobě se jako příjmení dochovala až do dnešních dnů.

CODEX DIPLOMATICUS ET EPISTOLARIS REGNI BOHEMIAE (CDB) – A SIGNIFICANT SOURCE FOR INVESTIGATING HISTORY OF THE CZECH LANGUAGE

CDB contains numerous Czech lexical elements („bohemika“) that can be found in documents written in Latin, therefore it is a significant source for investigating the earliest stage of the development of Czech (11th–13th centuries). These elements are especially anthroponyms (*Mojmír*) and toponyms (*Bohunicí*, a village settled by Bohuň’s people/subjects), less frequently appellative nouns (*jalovica*, a heifer), all of them providing a unique testimony about the Czech language during the period from which no continuous Czech texts can be documented. The Czech lexical elements provide e.g. important pieces of information about ambiguous graphical form of language of that period, about the beginning of some sound changes or about the way those changes proceeded ($g > h$ – 1169 *Bohuslaus*), about the declension of nouns and adjectives (the archaic locative plural form ending in *-as* – *Lužas*, in *Lužany*), about word-formation (the anthroponym *Rváč* derived from the agent noun *rváč*, containing the *-č* suffix, ‘someone who often fights’) and also about the vocabulary (*custodes silve ... hajní*). Proper Czech lexical elements provide a testimony about official ways of naming people and places (*Grabiša camerarius, castrum Hradec*).

³⁹ *CDB I*, s. 251, č. 285; *Index nominum*, s. 509 (*Náuša?*).

⁴⁰ S v o b o d a, J.: *Staročeská osobní jména*, s. 101, 93, 126.

⁴¹ Tamtéž, s. 101.

⁴² Tamtéž, s. 153.